EBU'L HASAN HARAKANİ'NİN (Ö.M. 1033) PEYGAMBER TASAVVURU

The Perception about Prophet of Ebu'l Hasan Harakani

Alparslan KARTAL

Araş. Gör. Kafkas Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü (Hadis)
kartalalparslan@hotmail.com

Öz

İnsanları hidayete sevk etmek ve Allah'ın emir ve yasaklarını onlara tebliğ etmek için gönderilen peygamberlerin konumunun ne olması gerektiği hususu, tevhit inancının, şirkten ve yanlış düşüncelerden uzak tutulması açısından hayati bir önem taşımaktadır. Peygamberlere itaat ve onları sevmek hususunda elbette ki en önemli ölçü, Allah'ın kitabıdır. Peygamberlerin sözleri ve uygulamaları ile onları takip eden alimlerin ve mutasavvıfların düşünceleri de, toplumdaki peygamber tasavvurunu şekillendirmiştir.

Çalışmada, Peygamber tasavvuru ele alınırken, Allah'ın kitabı olarak Kur'an-ı Kerim, peygamber olarak da Hz. Muhammed (s.a.v.) esas alınmıştır. Zaman içinde iki peygamber algısı teşekkül etmiştir. Birincisi Kur'an'ın sınırlarını çizdiği ve Hz. Peygamber'in de sahih hadisleri ile teyit edilen tevhit merkezli peygamber telakkisi; ikincisi ise, peygamberleri olağanüstü güçlere sahip, her hali mucize olan, beşer üstü vasıflarla mevsuf kişiler olarak gösteren ve bunu kaynağı belli olmayan uydurma rivayetlerle destekleyen menkibevi peygamber algısı...

Tasavvufun müessesleşmesinde ve ilkelerinin teşekkülünde önemli bir yeri olan ve kendisinden sonraki Mevlana Celaleddin-i Rumi, Ebu'l Hayr ve Yusuf-u Hamedani gibi büyük mutasavvıfları derinden etkileyen, 10. ve 11. asrın en önemli mutasavvıflarından Ebu'l Hasan Harakani'ye ait olduğu düşünülen "Nuru'l Ulum" ve Feridü'ddin-i Attar'ın "Tezkiretu'l Evliya"sındaki sözlerinden yola çıkılarak Harakani'nin peygamber tasavvurunun niteliği incelenecektir. Harakani'nin peygamber algısı, Kur'an ve sahih hadise dayalı tevhit eksenli bir tasavvur mu, yoksa menkibevi bir telakki midir? İşte bu çalışmada bu soruya cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: : Ebu'l Hasan Kharakani, Peygamber tasavvuru, Tevhit, Menkibe

Abstract

The issue of what should be the position of the prophets who are sent in order to announce God's orders and prohibitions to people and to refer them to the right way, carry a curicial importnace in terms of keeping the people from wrong ideas and polytheism out of the unity faith. Of course the most important measure about on the issue of obedience to the prophets and of loving them ise the God's book. Together with prophets' words and applications and the ideas of scholars and sufies following them, too, have shaped the perception of prophet in society.

In the study, while discussing the prophet perception, as being God's book, Quran and as being the prophet, Muhammed Have been taken as a basis. In time, the perception of two prophets has consisted of. At first, the prophet consideration, centered unity confirmed by the authentic hadiths of Muhammed and drew the lines by Quran; the second one is the epicel prophet perception supporting the prophets with the superstitions rumors which the source is unknown and showing the prophets as having supernatural powers, as being miracle each manner of them and as being persons having over-human qualifications. At the institutionalization of theperception and the formation of its principles, sufis like Mevlana Celaledin-i Rumi, Ebu'l Hayr and Yusuf-u Hamedani have an important place and the followings and affected them profoundly and "Nuru'l Ulum" written by one of the most important sufis of 10th and 11th centuries, called Ebu'l Hasan Harakani and in "Tezkiretu'l Evliyas" words, the prophet perception qualification of Harakani will be examined.

Is Harakani's prphet perception a unity based on Quran and authentic hadith, or else an epical consideration? Namely, in this study, this question will be examined and answered.

Keywords: *Abu'l Hasan Harakani, The Perception about Prophet, unity faith, stories and fables.*

Giriş

Peygamberimizin (as) anlaşılmasının keyfiyeti, hangi kaynaklara dayanarak Peygamberimizi okumamız, anlamamız, öğrenmemiz gerektiği konusu, hayati önemi haiz bir meseledir. Sadece Kur'an'a ve sahih hadislere dayanan bir Peygamber tasavvuru mu; yoksa beşer üstü niteliklerle mevsuf bir peygamber modelini vurgulayan menkibevi bir tasavvur mu tercih edilmektedir/edilmelidir? Bu iki farklı tasavvurun, Hz. Peygamber'i algılama biçimleri nasıldır? Bu konu, eskiden beri tartışıla gelmiş; farklı meşrep ve ekoller bu hususta farklı tercihlerde bulunmuş; her grup diğerini doğru bir Peygamber telakkisine sahip olmamakla suçlamıştır.

Peygamber tasavvuru konusunda bazı ekol ve meşrepler ifrata düşerek O'nu(s.a.v.) olağanüstü bir insan, hatta beşer üstü bir varlık olarak resmetmişler; bazıları da tefrite düşerek O'nun(s.a.v.) beşeriyet boyutuna aşırı odaklanmadan kaynaklanan bir manevi körlüğe düşer kalarak Allah katındaki makbuliyetine ve tebliğdeki ciddiyetine ve gayretine dikkatlerini

temerküz edemeyerek, O'nu (as) vahyi/mesajı iletmekten başka görevi olmayan bir aracı derekesine indirmişlerdir. İfrat ve tefritten hali, doğru bir Peygamber tasavvuru için en temel kaynağın Kur'an olduğu hususunda hemen herkes müttelik olmakla beraber, hadislerin subutu, mahiyeti ve anlamı hususundaki tartışmalar, farklı görüşlerin oluşmasına neden olmaktadır. Menkibelere, özellikle kaynağı belli olmayan hikayelere dayalı Peygamber tasavvuru ise en çok eleştirilen ancak halk arasında da en çok benimsenen bir tasavvurun oluşmasına neden olmuştur.

“Müslüman düşünceyi oluşturan her paradigmanın özgünlük açısından meşruiyetini Kur'an'a ve Peygamberin uygulamalarına dayandırması gelenek halini almıştır.”¹

“Tarihi süreç içerisinde halk arasında revaç bulan Peygamber tasavvuru yerine, “Kur'an ve Sahih sünnet/hadisler ışığında çağın ihtiyaçları çerçevesinde Kur'an merkezli Peygamber tasavvurunun oluşturulması elzemdir. Zira her alanda olduğu gibi Peygamber tasavvurumuzda da daha ilk asırlarda Kur'an'dan bir kopuş yaşanmıştır. Bu konuda Kur'an'a ve ona uygun Hz.Peygamber'in sünnetine ve siretine dönüş kaçınılmazdır.”²

Doğru bir Peygamber tasavvurunda Kur'anın esas alınmasını vurgulayan Erul, bir ropörtajında Kur'an'ın anlattığı peygamber tasavvurunu şu şekilde açıklıyor:

“Kur'an'ın anlattığı peygamber ile İslam kültürünün anlattığı peygamber anlayışı arasında ciddi bir fark varmış gibi bir tespit var. Bir defa Kur'an'ı Kerim'e baktığımız zaman Kur'an'ı Kerim iki hususu ortaya koymaya çalışıyor. Bir tanesi İslam öncesi cahiliye Araplarının, müşriklerin kafalarındaki peygamber anlayışını reddederek, müşrik bir kafanın ne tür bir peygamber algısına sahip olduğu, bir peygamberden neler beklediği, bir peygamberin diğer insanlardan farklı nasıl üstün bir varlık olduğuna ilişkin tespitler yapmakta... Buna biz şimdilik 'cahili peygamber anlayışı' diyelim. Birçok ayeti kerimede cenabı Allah bu cahili peygamber anlayışını ortaya koymakta ve hemen arkasından onların bu yanlış peygamber tasavvurlarını reddetmekte ve doğru bir peygamber anlayışının nasıl olduğuna da tek tek ayetlerle ifade etmektedir. Biz buna da 'Kur'ani Peygamber anlayışı' demeyi tercih ediyoruz. Yani Kur'an iki şeyi birden yapıyor. Bir taraftan cahili

¹ AY, M. 2008: **Sufi Teolojinin Peygamberlik Algısı**, AÜİFD XLIX, S: I, s.21, Ankara.

² BAĞCI, M. 2007: **Müslümanların Peygamber Tasavvuru**, Uluslararası Hz. Muhammed'i Tanıma ve Tanıtma Sempozyumu, s:1-2, Ankara.

peygamber anlayışını reddediyor, diğer taraftan da 'Kur'ani peygamber anlayışını' ortaya koyuyor.”³

Sufilerin önemli bir kısmı Kur'an ve Sahih Hadise dayalı sahabenin Hz. Peygamber tasavvurunu esas alırken, bazıları ise uydurma hadislerle, kaynağı belli olmayan menkibelere ve hikayelere dayalı bir peygamber telakkisini benimsemişlerdir. “Kur'ân-ı Kerim'de, Rasûl-i Ekrem (sav) hakkında ana hatlarıyla bilgi verildiği, aynı şekilde bizzat Hz. Peygamber'den ve sahabe-i kiramdan bu hususta yeterli sayılabilecek sahih hadisler geldiği halde Hz. Peygamber hakkında da pek çok hadis uydurulduğu bir gerçektir. Sadece uydurma haberleri derleyen müstakil çalışmalara bakıldığında dahi Hz. Peygamber'in hayatı ve fazileti ile ilgili birçok rivayetin kaydedildiği görülmektedir. Bu kitaplara girmeyen veya daha sonra ortaya atılan pek çok uydurma rivayetin varlığı da göz önünde bulundurulursa işin vahametini kavramak hiç de zor olmayacaktır. Kur'ân ve sahih hadislerle rağmen –muhtemelen ilginçliği sebebiyle– bu tür uydurma haberlerin çeşitli vesilelerle halkın bilgi dağarcığına girdiği, hatta Kur'ân ve sahih hadislerdeki bilgilerin bile önüne geçtiği maalesef bir başka gerçeğimizdir. Zira öğrenme çağındaki birçok çocuk; ailesinden, okuldan, camideki vaaz ve hutbelerden tutun da popüler nitelikli yayınlara varıncaya kadar çevresinde ilk önce bu tür rivayetlerle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla nesillerimiz, Kur'ân ve sahih hadislerle dayalı bir peygamber tasavvuru yerine, sahih ile uydurma rivayetlerin birbirine karıştığı bir peygamber tasavvuru ile yetişmekte, çoğu zaman da doğru ile yanlış bilgileri birbirinden ayıramamaktadır.”⁴

Bu makalede, Kars'ta medfun bulunan, X. Asrın sonlarıyla XI. Asrın başlarında Anadolu'nun Sultan Alparslan önderliğinde bir Türk-İslam yurdu olmasının önünü açan Malazgirt Savaşı'ndan daha önce serhat boylarına, İran Harakani bölgesinden göç ederek yerleşen ve bu bölgenin İslamlaşmasında çok büyük etkisi olan, en büyük ve öncü sufilerden olan Ebu'l Hasan Harakani'nin Hz. Peygamber(s.a.v.) tasavvuru ele alınacaktır. Ebu'l Hasan Harakani'nin “Nuru'l Ulum” adlı eseri ve Feridüddin-i Attar'ın “Tezkiretu'l Evliya” eserindeki “Ebu'l Hasan Harakani” maddesindeki bilgiler ışığında, Harakani'nin Hz. Peygamber tasavvurunun yukarıdaki iki Peygamber tasavvur sisteminden hangisine dahil olduğu tespit edilecektir.

“Nakşibendiyye silsilesinde önemli bir yer verilerek altın zincirin

³ ERUL, B. **Peygamber Tasavvuru Üzerine**, Röportaj, http://www.fikribeyan.net/1936_Prof-Dr-Bunyamin-Erul-ile-Peygamber-Tasavvuru-Uzerine.html

⁴ ERUL, B. 2003: **Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru**, İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Sempozyumu, s.1, Ankara.

yedinci halkası sayılan ve üveysîliği üzerinde özellikle durulan Harakânî, Aynülkudât el-Hemedânî, Necmeddîn-i Dâye, Attâr, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî gibi büyük mutasavvıfları derinden etkilemiş; Ebû Abdullah Dastânî (417/1026), Ebû Abdullah El-Ensârî el-Herevî (481/1089), Kuşeyrî (465/1072), Ebû Said Ebû'l-Hayr (440/1049) gibi meşhur zâtlara üstatlık veya yakın arkadaşlık yapmıştır. Harakânî'nin 10 Muharrem 425 (5 Aralık 1033) tarihinde vuku bulan ölümünden sonra da tesiri uzun süre devam etmiştir.⁵

Harakani'nin insana hizmeti Allah'a ibadetin bir tezahürü gören anlayışı, vefatından sonra hemen hemen bütün tasavvuf ekollerini etkilemiştir. Aslında bu, insanların en hayırlısının onlara en çok faydası olanının olduğuna dair Nebevi anlayışın bir yansımasıdır.

Harakani'de Hz. Peygamber'e ve Sünneti'ne Tabiiyetin Önemi

Ebu'l Hasan Harakani , veciz sözleri ve yaklaşık 73 yıllık ömründe sürmüş olduğu örnek hayatının şهادetiyle, Hz. Peygamber'e ve O'nun sünnetine tebaiyete azamî önem vermiş bir şahsiyettir. Bu bölümde bu konu ile ilgili sözlerinden bir kısmına yer vererek onun peygamber telakkisi hakkında bazı tespitlerde bulunacağız. Ancak onun Hz. Peygamber ve sünneti ile ilgili düşüncelerine geçmeden önce, Allah'ın kelamı olan Kur'an'la ilgili bir sözüne yer vererek, onun ne kadar Kur'an ve tevhit eksenli bir iman anlayışına sahip olduğuna işaret etmenin faydalı olacağı kanısındayım.

*“Kur'an, kulun Allah'ı aradığı her vesileden daha üstündür. Öyleyse Allah'ı sadece Kur'an'la ara”*⁶

Bu sözüyle Harakani, öncelikle, Allah'a ulaşmak için vesileler edinilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Nitekim bu durum ayet-i kerimede de vurgulanmaktadır. “ *O'na (Allah'a) ulaşmak için vesileler edininiz*”⁷ Ancak Allah'a ulaşmak için temessük edilecek en kuvvetli ve en üstün vesilenin Kur'an olduğunu belirten Harakani, böylelikle vahy-i metluv olan Kur'an'ın en büyük hidayet kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Kur'an'ı anlayabilmek için ise, Hz. Peygamber'e ve onun sünnetine ihtiyaç duyulacaktır:

“Allah'ın bana ihsan ettiği şu makama yeryüzündeki halk için de, göklerdeki melekler için de yol yoktur. Eğer bu makamda Muhammed

⁵ YÜCE, A. 2010: **Ebu'l Hasan El-Harakani**, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı: 87, s.3.

⁶ el-HANÎ, Abdülmecid bin Muhammed 2011: **Hadaiku'l Verdiyye Nakşi Seyhleri**, Semerkand Yayınları, s.429, İstanbul.

⁷ Maide, 5/35.

*Mustafa'nın Şeriat'ından başka bir şey göreceksam derhal geri dönerim. Çünkü ben başkomutanı Muhammed olmayan bir kervanda bulunmam!"*⁸

Harakani'ye göre, Allah'a ulaşmada en büyük vesile Kur'an'dır ancak Kur'an'ı anlamamanın yolu da, Şeriat-ı Muhammediye'ye imtisal ile mümkün olacaktır. Hz. Peygamber, Kur'an'ı anlamamanın , Kur'an ise Allah' ı tanımamanın ve O'na ulaşmanın en büyük vesilesidir.

*"İlahi! Her koşulda Senin ve Resul'ün bendesi, halkının hizmetçisiyim."*⁹ Bu sözle Ebu'l Hasan Harakani, Kur'an'ın emri olan "Allah'a ve Resulü'ne itaat edin"¹⁰ ayetine imtisal ettiğini ilan etmektedir. Allah'ın ve Resulü'nün emirlerine muti olduğunu ve bunun göstergesi olarak insanlara hizmetkar olduğunu ifade etmektedir. Önce Allah'a itaati sonra peygamberine bağlılığını ifade etmesi, daha sonra bu bağlılığın bir gereği olarak insanlara hizmetle kendini mükellef görmesi, Harakani'nin, Kur'an'ın işaret ettiği itaat silsilesine imtisal ettiğini göstermektedir. Ebu'l Hasan Harakani'den çok etkilendiğini Mesnevi ve diğer eserlerinde kendisinden çokça bahsetmesiyle gösteren Mevlana Celaleddin Rumi de, herhalde bu tesirin bir tezahürü olarak şu sözleri söylemiştir:

*"Men Bende-İ Kur'anem Eger Can Darem
Men Hâk-İ Reh-İ Muhammed Muhtarem
Eger Nakl Kuned Cüz İn Kes Ez Güftarem
Bizarem Ez U Vez An Suhen Bizarem"
"Ben yaşadıkça Kur'an'ın bendesiyim
Ben, Hz. Muhammed Mustafa'nın yolunun tozuym
Biri benden bundan başkasını naklederse
Ondan da şikayetçiyim o sözden de şikayetçiyim"*¹¹

Başka bir sözünde ise Harakani, Hz. Peygamber'in Allah ve insanlar katındaki konumunu şu şekilde ifade etmektedir:

"Nakledildiğine göre bir keresinde el-Harakânî'ye, "Kuluna vahy ettiğini vahy etti"¹² âyetinin ne anlama geldiği sorulmuş, o ise şu cevabı vermiştir: 'Söylediğini anladım, Allah (bu sözle) buyurur ki: 'Ya

⁸ ATTÂR, F. 2007: **Evliyâ Tezkireleri**, (Çev. Süleyman Uludağ), Kabalcı Yayınevi, s.616, İstanbul

⁹ ATTÂR, F. 2007: s.616.

¹⁰ Al-i İmran, 3/32

¹¹ RUMÎ, Mevlana Celaleddin 2000: **Divan-i Kebir**, (Hazırlayan: Abdulkadir Gölpinarlı), 7 cilt, II/1331. rubai. s. 1341, Ankara.

¹² Necm, 53/10.

Muhammed! En büyük Ben olduğum için sana 'Beni tanı' dedim. En büyük (ve son peygamber) sen olduğun için de halkı (insanları) Bana davet et' dedim."¹³

Harakani'ye göre, Allah'ın büyüklüğü karşısında kulların acizliği herkes için ortak paydadır ve bu konuda peygamberler dahi ayrıcalıklı değildir. Ancak Allah'ı tanımada ilerleyen ve O'nun sevgisine ve yakınlığına mazhar olanların, diğer insanlara bu hususta rehberlik yapmada üstünlükleri ve vazifeleri vardır. *"el-Harakânî, mezkûr âyeti tefsir ederken Hz. Peygamber'in büyüklüğünü açıkça ifade etmekte ve ona olan sadakatini ortaya koymaktadır."*¹⁴

Ebu'l Hasan Harakani, insanları Allah'ın yoluna çağıran ve onlara rehberlik eden şeyhlerin, takip ettikleri yollarda *Sünnet-i Seniyye*'yi esas almaları gerektiğini vurgulamıştır.

*"Şeyhin en dikkat edeceği ölçü, Resulullah'ın Sünnet-i Seniyyesi'dir. Şeyh sakalına, traşına, hülâsa sünnet-i seniyyeye göre temizliğe ve güzelliğe son derece dikkat edecektir. "Allah güzeldir güzeli sever" remzine sadık kalacaktır."*¹⁵

*Müridlerine, Hazret-i Resulün(s.a.v) sünnetine tabi olmalarını, tarikat vazifelerinden, zikir ve diğer ibadetlerine devamlarını emredecektir."*¹⁶

Dikkat edilirse Harakani Hz., sünnet-i seniyyeye ittibayı tarikatın zikir ve virdlerinden önce zikrederek, tarikat yolunda esas olanın sünnet-i seniyye olduğunu, evrad-ı ezkarın ise buna tabi olarak uygulanabileceğini savunmuştur. Ancak sünnet-i seniyyenin kendisi dahi, rıza-i İlahi'yi talep eden hak yolcuları için önemli bir vesiledir.

Harakani, sünneti, sadece sakal bırakmak, misvak kullanmak gibi somut şeylerle sınırlayan anlayışa da karşıdır. O, sünnetin hayata tatbik edilmesini önemser; sadece şekilci veya ilmi olup pratik hayata yansımayan bir sünnet anlayışını da eleştirir.

"Bir mümini incitmeden sabahtan akşama varan bir kimse o gün

¹³ ATTÂR, F. 2007: s.635.

¹⁴ SEYHAN, A. E. 2013: **Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Sünnete Bağlılığı Ve Hadis Anlayışı**, Jass International Journal of Social Science, Volume 6, Issue 8, s.555.

¹⁵ HAKAKANİ, Ebu'l Hasan 2006: **Seyr-ü Sülûk Risalesi**, (Derleyen: Sadık Yalsızuçanlar), s: 85, İstanbul.

¹⁶ HAKAKANİ, 2006: 83.

akşama kadar Peygamber'le (s.a.s.) yaşamış olur. Eğer mümini incitirse Allah onun o günkü ibadetini kabul etmez.”¹⁷

“Dünyada ilim ve kulluk taslayan niceleri var. Fakat sana fayda, her gün akşama kadar halkın beğendiği, her gece sabaha kadar da Hakk'ın beğendiği işte olmaktır.”¹⁸

“Peygamberin varisi odur ki, peşi sıra gider; o değildir ki, ömrünü sadece kâğıtların yüzünü karalamakla geçirir.”¹⁹

“Ne zamana kadar, Rey sahibi- Hadis sahibi deyip duracaksın. Kendin olmaksızın bir kerecik Allah de! Veya O'na yaraşır biçimde Allah de!”²⁰

Harakani'nin bu anlayışı da Kur'an'ın bize sunduğu Peygamber tasavvuruna uygundur. Ayet-i kerimede “ *Andolsun sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için Allah'ın Resulü'nde pek güzel bir örnek vardır.*”²¹ buyurularak, Resulullah'ın beşeri adet ve uygulamalarından daha ziyade Kur'an'ı tebliğ ve temsilde kullandığı üslup ve uygulamalar anlamında sünnetine ittibanın önemine vurgu yapılmıştır. Sünneti sadece, yemeğe tuzla başlamak, çocuğun doğumunda kulağına ezan okumak, ata binmeyi öğrenmek vb. şekli sünnetlerle tarif etmekle iktifa etmek, şüphesiz eksik bir sünnet anlayışının tesis edilmesine neden olacaktır.²² Harakani, sünnetin sadece şekilci bir anlayışla yaşanmasının doğru olmadığını; sünnetin ruhunu ve özünü kavramak gerektiği, sadece ilimle meşgul olup sünnetin hayata tatbik edilmesine yeterli önemin verilmeyişinin yanlış olduğunu savunmaktadır.

Başka bir sözünde Harakani yine Hz. Peygamber'in hayatına yüzeysel bir bakış yerine daha deruni bir perspektiften bakmayı salık vermektedir:

“Alimler diyor ki: Peygamber'in dokuz karısı vardı; bir yıllık yiyecek bulundururdu; çocukları da olmuştu. Biz deriz ki: Evet öyleydi. Ama O 63 yıl, bu dünyada gönlünün bunlardan haberi olmadığı halde yaşamıştı. Bütün bunlar O'nda mevcutken O'nun ancak Allah'tan haberi vardı.”²³

¹⁷ ATTÂR, 2007: 628.

¹⁸ HAKAKANİ, 2006: 81.

¹⁹ HAKAKANİ, 2006: 81.

²⁰ ATTÂR, 2007: 625.

²¹ Ahzab, 33/ 21.

²² KIRBAŞOĞLU, H. 2010: **İslam Düşüncesinde Sünnet**, s.37, Ankara.

²³ ATTÂR, 2007: 632.

Bu söz de Kur'an perspektifinden bir Peygamber tasavvuruna mutabıktır. Çünkü Allah (c.c) Nur Suresi 37. ayet-i kerimede “ *Bir takım insanlar vardır ki, ne ticaret ne de alışveriş onları Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.*”²⁴ buyurmaktadır. İnsanların en faziletlisi Hz. Peygamber(s.a.v.) olduğuna göre, Harakani'nin Hz. Peygamber'in dünyalık metalara gönül bağlamadığı tezi Kurani bir peygamber tasavvuruna gayet muvafıktır.

“*Şu alemde Allah'tan, Peygamberlerden ve pirlerden utanan bir kimseden, Yüce Allah da o alemde utanır!*”²⁵ Bu sözünde Harakani, üçlü bir haya zincirinden bahsetmektedir. Kendisinden en çok haya edilmesi gereken varlık Allah'tır. Ancak Allah'tan hakkıyla haya edebilmek için O'ndan en çok korkan ve haya eden Hz. Peygamber (s.a.v.)'den haya etmek yani O'nun sünnet-i seniyyesine muhalif davranmaktan uzaklaşmak gerekir. Resulullah'tan haya etmek için de O'nu en iyi anlayan Sahabe'nin ve selef-i salihinin O'nu algılayış ve O'na ittiba ediş yoluna dikkat etmek gerekir. Bu esaslara dikkat eden bir kişiyi Allah hesap günü bağışlar ve cehenneme atmaktan haya eder! (Çünkü Allah vadine muhalefet etmez). Görüldüğü üzere Harakani Hz.'nin Peygamber tasavvurunda Kur'an ve Sahabe'nin sünnet anlayışı etkilidir.

“*İçinde bulunduğumuz kafilenin başı Hak; sonu Mustafa'dır. Arkasında da sahabe var. Bu kervanda bulunan ve ruhları birbiriyle kaynaşan kimselere ne mutlu.*”²⁶ Bu sözüyle de Harakani'nin, Kur'an ve sahih hadisler ışığında sahabenin Peygamber algısını da içeren Peygamber tasavvuruna sahip olduğunu görmekteyiz.

Bir sözünde de Harakani, Peygamberin mirasının ne olduğunu şu çarpıcı cümlelerle dile getirmektedir:

“*Alimler biz peygamber'in mirasçılarıdır diyorlar.*²⁷ *Oysa Resulün mirasçıları biziz. Çünkü Resul'de mevcut olan şeylerin bazıları bizde de var. Resul fakrı seçmişti biz de fakrı tercih ettik. O cömertti, güzel bir ahlakı vardı, hainlik bilmezdi, basiretliydi, halkın rehberiydi, tamahkar değildi, hayrı ve şerri Allah'tan görürdü, tabiatında kandırma diye bir şey bulunmazdı, vakte esir değildi, halkın korkuttuğu şeyden korkmaz, halkın*

²⁴ Nur, 24/37

²⁵ ATTÂR, 2007: 628.

²⁶ ATTÂR, 2007: 622-623.

²⁷ Burada, “ *Alimler, peygamberlerin varisleridir.*” (Ahmed b. Hanbel 1992: el-Müsned, Çağrı Yayınları, C.V, s. 196, İstanbul) hadisine atıf yapılmaktadır.

güvendiği şeye güvenmezdi ve hiç de gururlanmazdı. İşte bütün bunlar civanmertlerin sıfatıdır.”²⁸

Harakani’de Allah- Peygamber İlişkisi

İslam dini, Allah ile O’nun mesajlarını insanlara tebliğle görevli olan peygamberler arasındaki ilişkinin, putperestlerin putlarla Allah arasında varsaydıkları aracılık ve yakınlaştırıcı rol şeklindeki bir ilişkiden çok farklı olduğunu vurgular. İslam’a göre, Peygamberler de ancak beşerdir, diğer insanlardan üstünlükleri ancak takvaları sebebiyledir ve Allah’ın bildirdikleri haricinde gaybı bilmezler.²⁹ Peygamberler insanları Allah’ın dinine çağırırken bu çağrıya kendileri de muhataptırlar ve kullukla mükelleftirler. Peygamberleri beşer üstü varlıklar olarak göstermek onları yüceltmek değil, onlara iftira atmaktır.

“Müntehab-ı Nuru’l Ulum” ve “ Tezkiretu’l Evliya”daki sözleri bir bütün olarak incelendiği zaman Harakani’nin aşkın bir seviyede Allah ile meşgul olduğu, Allah ile arasında hiçbir aracıya tahammül edemediği ve tevhit denizine gark olduğu net bir şekilde ortaya çıkar. Nitekim Harakani şöyle der:

“Ve dedi: Bu şakirtlerin “Biz Üstad’a gittik” demelerine şaşarım; oysaki siz biliyorsunuz ki ben asla Üstat edinmedim; zira benim Üstadım, Mübarek Allah(c.c) idi ve bütün pirlere hürmetim vardır.

“Ve dedi: Benim müridim olmaz, çünkü iddiam olmadı, ben derim Allah! Ve o kadar!”³⁰

Harakani Hz.’nin Beyazıd-i Bistami, Ebu’l Abbas Kassab ve diğer bazı veli zatlarla ilişkisi tasavvufi anlamda bir mürit- mürşit ilişkisi olmakla beraber yukarıdaki sözler ancak şu şekilde tevil edilebilir ki Harakani, mutlak manada mürşidin ancak Allah(c.c) olduğunu, diğer vesilelerin ise mecazi olduğunu ifade etmek istemiştir. Bir hastalığından dolayı doktora başvuran bir kişinin gerçek Şafii olanın Allah olduğunu söylemesi gibi...

Ebu’l Hasan Harakani’nin Allah ile meşguliyeti ile ilgili diğer meşhur bir olayı da Şems-i Tebrizi’den aktaralım:

“Şeyh Ebu’l-Hasan, büyük bir er idi; Sultan Mahmud -Allah onu bağışlasın zamanında yaşadı ve o da uyanık ve (hakikate) tâlip idi. Şeyhi

²⁸ ATTÂR, 2007: 622-623.

²⁹ A’raf, 7/188.

³⁰ ÇİFTÇİ, H. 2004: **Ebu’l Hasan Harakani, Hayatı ve Eserleri**, s.74, Kars

kendisine anlattılar; o da hizmet ve niyazda bulunmak için ona geldi. Şeyh ona fazla iltifatta bulunmadı. Dedi: ‘Siz sultanı karşılamak için dışarı çıkmadınız!’ (Şeyh) ‘Biz dinin sultanı ve hakikatin sultanı müşahedesi hizmetinde olduğumuz için yetiştiremedik’ diye cevap verdi. Sultan Allah, ‘Allah’a Resûl’üne ve emir sahiplerine itaat ediniz’³¹ diye buyurmuş dedi? ‘Ey İslâm padişahı! ‘Allah’a itaat ediniz’ zevki bizi öyle kuşattı ki âlemde Resûlün bulunup bulunmadığından bile haberimiz olmadı; üçüncü merteye (emir sahipleri)’den nasıl haberdar oluruz?’ Sultan ağladı ve eli titrediği halde, şeyhin elini tuttu, öptü.”³²

‘Ey İslâm padişahı! ‘Allah’a itaat ediniz’ zevki bizi öyle kuşattı ki âlemde Resûlün bulunup bulunmadığından bile haberimiz olmadı” ifadesi, ilk bakışta sakıncalı bir söz gibi gözükmetedir. Hatta bu konuda, Ebu’l Hasan Harakani’yi eleştirenler de vardır. Bunlardan biri de İmam Rabbani’dir. Mektubat adlı meşhur eserinin 152. Mektubu’nda Allah’a itaat ile Peygamber’e itaatin birbirinden ayrı görülemeyeceği hususunu işlerken Harakani’nin Gazneli Mahmut’a söylediği sözlere yer verir ve bu görüşün yanlışlığına vurgu yapar:

“Mesâyih-i kirâmdan birkaçı, aşk sarhoşluğu hengamında ve kendinden geçtikleri bir zamânda, bu iki itâ’atin birbirinden ayrı olduğunu gösteren sözler söylemişlerdir. Birini ötekinden dahâ çok sevdiğini bildirmişlerdir. İşittiğimize göre, Sultân Mahmûd-i Gaznevî, bütün Asyâ’ya hâkim olduğu zamânda, Harakan şehrine yakın gelmişti. Adamlarından birkaçını, Harakan’a, Şeyh Ebül-Hasen-i Harakânî hazretlerinin huzûruna göndermişti. Şeyh hazretlerini yanına çağırmişti. Şeyh hazretleri gelmek istemezse, (Allahü Teâlâya ve Onun Resûlüne ve siz müslümânlardan olan âmirlerle itâ’at ediniz!³³) meâlindeki âyet-i kerîmeyi kendisine okuyunuz, demisti. Sultânın adamları, Şeyh hazretlerinin gelmek istemediğini görerek, bu âyet-i kerîmeyi okudular.

Şeyh hazretleri buna karşılık, (Allahü teâlânın itâ’atine o kadar çok dalmış bulunuyorum ki, Resûle itâ’at etmekten hayâ ediyorum. Âmire itâ’ate vakt nerede?) buyurdu. Şeyh hazretlerinin bu sözü, Allahü Teâlânın itâ’atini, Resûlünün itâ’atinden ayrı bildiğini göstermektedir. Bu söz, doğru yoldan ayrılmış olmanın alâmetidir. Hâlleri doğru olan büyükler, böyle sözler

³¹ Nisa Suresi,4/59.

³² ÇİFTÇİ, H. 2005: “Mevlâna ile Şems-i Tebrîzî’ye Göre Ebu’l-Hasan-i Harakani”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara, Y. 6, S. 14, s: 565-590, (Şems-i Tebrîzî, Makalat, II, 111’den naklen)

³³ Nisa,4/59.

söylemezler. İslâmiyyetin ve tarîkatin ve hakîkatin bütün basamaklarında, Resûlullah'a itâatin, Allahü Teâlâyâ itâ'at olduğunu bilirler. Resûlullah'a itâ'at ile olmayan Allah'a itâ'atin, dalâlet, sapıklık olduğuna inanırlar.”³⁴

İmam Rabbani'nin yorumu mevcut hikayedeki Şeyh'in sözü esas alınarak yapılmıştır. İmam Rabbani, Harakani'nin bir kısmını bu bölümde verdiğimiz Peygamber'e itaatini ve sevgisini gösteren ifadelerinden haberdar olması durumunda Şeyh'i istikamet sahibi olmamakla suçlamayacağını düşünmekteyiz. İmam Rabbani'nin tenkidi daha çok yukarıdaki muğlak cümlelerin çağrıştırdığı ilk manaya müteveccihdir. Çünkü mektubunun devamında, Harakani'nin yukarıda eleştirdiği sözlerine benzer başka kişilere ait sözlerden de bahsederek, Allah'a itaat ile Peygamber'e itaatın birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Gazneli Mahmut'un Harakani'nin bu sözlerine karşılık olumsuz bir tepki vermeyerek hayranlık duygusuyla O'na hürmet duyması da, Harakani'nin bu sözleri ile Allah'a itaat ile Peygamber'e itaati birbirinden ayırmadığı bilakis araç ile amaç bütünlüğünde aracın amaç için var olduğuna vurgu yaptığına bir işarettir. Allah'a itaat esastır, gayedir; Resulullah'a itaat ise o gayeye ulaşmada en önemli ve kati bir vesiledir. Nitekim Allah (c.c) “*De ki(Ey Resulüm): Eğer Allah'ı seviyorsanız bana ittiba ediniz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır.*”³⁵ buyurmaktadır. Ebu'l Hasan Harakani'nin bu sözünün, Kur'an'ın öngördüğü bir Peygamber anlayışına mutabık olduğu görülmektedir. Bu söz Resulullah'a saygısızlık değil, Allah'ın hakiki maksud olduğuna vurgudur.

Harakânî'nin çağdaşı ‘Abdülkerîm Kuşeyrî (ö. 465/1072), O'nun adı geçen cevaba benzeyen, “Lâ ilâhe illâllah'ı kalbin derinliklerinden, Muhammed'un Resûlullâh'ı kulağın dibinden söylerim.” tarzındaki sözünü şöyle yorumlayarak kendisini savunmuştur:

“Bir kimse bu sözün zâhirine bakarak onun şeriatî küçük düşürdüğünü sanır. Fakat gerçek öyle değildir. Zira hakikatte mâsîvâyı (Allah'ın dışında her şey) Hakk'ın kadrine ortak yapmak, gerçekte küçük düşürmek sayılır. En doğrusunu Allah bilir”³⁶

Harakani, Hz. Peygamber'in insanların yönlerini Allah'a çevirmekle vazifeli olduğunu vurgular. Ancak bu hidayet etme gücü değil, hidayete

³⁴ İMAM RABBANÎ, Ahmed Faruki Serhendi 2008: **Mektubat**, (Çev. H.Hilmi Işık9, s. 188-189.

³⁵ Al-i İmran, 3/31.

³⁶ el-KUŞEYRÎ, Abdülkerîm 1966: **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye**, (nşr. Abdulhâlim Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf), Dâru'l-Kutubi'l-Hadîsiyye, Kahire.

vesile olma görevidir. “*Yüzümü Allah’a döndürüp, beni sana yalnızca bir tek kişi davet etmiştir ve bu Mustafa’dır.*”³⁷ Peygambere düşen ancak tebliğdir,³⁸ Hadi olan yalnız Allah’tır³⁹; ancak Hz. Peygamber hidayet için de en büyük vesilelerdendir.⁴⁰

Sonuç

Bu kısa çalışmada büyük bir sufi olan Ebu’l Hasan Harakani’nin Peygamber tasavvurunu, sözlerinden yola çıkarak irdelemeye çalıştık. Kendisine isnad edilen “Nuru’l Ulum” adlı eseri ile Feridüddin Attar’ın “Tezkiretu’l Evliya” kitabındaki sözlerinden Hz. Peygamber ile ilgili olanlarından bir kısmını seçerek, genel bir çerçeve çizmeye çalıştık. Nuru’l Ulum eserinin üçüncü bölümü, kitabın fihristinde “Hadisler” olarak zikredilmekle beraber bu bölüm metinde bulunmamaktadır. Bu bölüm bulunduğunda, Harakani’nin Hz. Peygamber tasavvuru hususu daha da netlik kazanacaktır.

Bazı ehl-i hadisin ve sufilerin Peygamber tasavvuru günümüzde eleştirilmektedir. Ancak geçmiş dönemlerin alimlerinin ve mutasavvıflarının peygamber telakkilerini, doğru veya yanlış olarak keskin bir şekilde kategorize etmek de bazı problemler doğuracaktır. O dönemlerde ifade edilen sözlerin sahiplerinin, o zamanın çocuğu olduğunu unutmadan, dönemin kültürel, sosyal, dini atmosferini bilmeden ve göz önünde tutmadan yapılacak yorumlar, objektif olmaktan uzak değerlendirmeler olacaktır.

*“Farklı zaman dilimlerinin varlık/kozmoji, fizik-metafizik anlayışları ve kültür perspektiflerine göre, tasavvurlar da değişmektedir. Çünkü aslında bunlar, insan aklını oluşturan ve etkileyen faktörlerdir. Mesela, mecazın ve efsanevi bakışın zihinlere egemen olduğu, varlıklar arası ilişkinin sembolik anlatımlarla ifade edildiği bir zaman diliminin akli için makul olanlar, bilimsel (scientific) bakış açısının egemen olduğu modern zamanların akli için son derece akıl dışı ve hayali gözükecektir. Bugünün akli için alabildiğince rasyonel kabul edilen kimi gerçekliklerin(!) yarının efsaneleri olmayacağını şimdiden kim garanti edebilir? O bakımdan geçmiş nesillerin Peygamber tasavvurunu, doğru-yanlış düzleminde tartışmak çok daha girift bir problematiktir ve özel olarak ele alınmayı gerektirmektedir.”*⁴¹

³⁷ ATTÂR, 2007: 615.

³⁸ Ankebut, 29/18.

³⁹ Kasas, 28/56.

⁴⁰ Kasas, 28/56.

⁴¹ ÖZAFŞAR, M. E. 2003: “Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/Anlayışı”,

Büyük bir sufi olan ve ümmi olduğu bilinen Ebu'l Hasan Harakani'nin, keşif ve vecd sonucunda iç dünyasında ulaştığı manaları ifade eden sözlerinin, Kur'an ve Sahih hadislerle dayalı Sahabenin Hz. Peygamber tasavvuruna uygun olduğu görülmektedir. Birçok sufide görülen, aşırı derecede zayıf hadis ve menkıbelere dayalı bir Peygamber tasavvuru yerine Harakani'de Kur'an ve sahih hadisler tarafından doğrulanan iç tecrübelerle dayalı bir Peygamber sevgisi ve telakkisi vardır.

Harakani'nin düşüncesinde, Allah(c.c)'ın rızası gayetu'l gayat (en büyük amaç) olarak görülmekte, bu maksada ulaştıran vesilelerin en büyüğü ise Hz. Peygamber (s.a.v.) olarak görülmektedir. Allah'ın Zatı o kadar öncelenmektedir ki yüzeysel bir bakış açısıyla Harakani'nin bazı sözlerine bakıldığında, onun, Hz. Peygamber'i diğer sufilere göre daha öz önemseydiği zannına sahip olunabilir. Onu beşer üstü vasıflarla nitelemeyiz ve ona olan sevgisini uydurma menkıbelerle delillendirmeyiz. Tevhidin gereği de budur ve Hristiyanların Hz. İsa (a.s.)'ın şahsında düştükleri tevhid probleminde Müslümanların da düşmemesi için bu anlayış çok önemlidir.

KAYNAKLAR

- ATTAR, F. 2007: *Evliyâ Tezkireleri*, Çev: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- AY, M. 2008: *"Sufi Teolojinin Peygamberlik Algısı"*, AÜİFD XLIX, S: I, s.21, Ankara.
- BAĞCI, M. 2007: *"Müslümanların Peygamber Tasavvuru"*, Uluslararası Hz.Muhammed'i Tanıma ve Tanıtma Sempozyumu, Ankara.
- ÇİFTÇİ, H. 2004: *Ebu'l Hasan Harakani, Hayatı ve Eserleri*, Şehit Ebu'l Hasan Harakani Derneği Yayınları, Kars.
- ÇİFTÇİ, H. 2005, *"Mevlâna ile Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakani"*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, S. 14, Ankara.
- ERUL, B. 2003: *"Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru"*, İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Sempozyumu, T.D.V., Ankara.
- ERUL, B.: *"Peygamber Tasavvuru Üzerine"*, Röportaj, http://www.fikribeyan.net/1936_Prof-Dr-Bunyamin-Erul-ile-Peygamber-Tasavvuru-Uzerine.html
- el-HANİ, Abdülmecid bin Muhammed 2011: *Hadaiku'l Verdiyye Nakşi Şeyhleri*, Semerkand Yayınları, s.105, İstanbul.
- HARAKANİ, Ebu'l Hasan 2006: *Seyr-ü Sülûk Risalesi*, (Derleyen: Sadık Yalsızuçanlar), Sufi Kitap, İstanbul.
- İMAM RABBANİ, Ahmed Faruki Serhendi 2008: *Mektubat*, (Çev. H.Hilmi Işık), Hakikat Yayınevi, İstanbul.
- KIRBAŞOĞLU, H. 2010: *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s.37, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

- YAZIR, Elmalılı Hamdi 2012: **Kur'an-ı Kerim, Renkli, Kelime Mealli**, Mekki Yayıncılık, İstanbul.
- KUŞEYRİ, Abdulkerim 1966: **er-Risâletu'l-Kuşeyriyye**, (nşr. Abdulhâlim Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf), Dâru'l-Kutubi'l-Hadîsiyye, Kahire.
- ÖZAFŞAR, M. E. 2003: **"Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/Anlayışı"**, Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı, Ankara.
- RUMÎ, Mevlana Celaleddin 2000: **Divan-i Kebir**, (Hazırlayan: Abdulkadir Gölpınarlı), I-VII, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SEYHAN, A. E. 2013: **"Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Sünnete Bağlılığı Ve Hadis Anlayışı"**, Jass International Journal of Social Science, Volume 6, Issue 8, s.555.
- YÜCE, A. 2010: **"Ebu'l Hasan El-Harakani"**, Yeni Ümit Dergisi, Sayı: 87, Yıl:23, İstanbul.